

**ПРИНЦИП УНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У АДВОКАТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРИ НАДАННІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ****THE PRINCIPLE OF AVOIDING CONFLICT OF INTERESTS IN ADVOCATE ACTIVITIES
WHEN PROVIDING FREE LEGAL ASSISTANCE**

Шандула О.О., к. ю. н., адвокат,
доцент кафедри адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Богдан В.О., адвокат

У статті досліджуються особливості реалізації принципу неприпустимості конфлікту інтересів у діяльності адвоката при наданні ним безоплатної правничої допомоги.

Метою наукової статті є отримання нових наукових результатів щодо реалізації принципу уникнення конфлікту інтересів у діяльності адвоката при наданні безоплатної правничої допомоги.

У статті на підставі аналізу положень українського законодавства обґрунтовано, що уникнення конфлікту інтересів є одним із найважливіших принципів адвокатської етики. Порухення цього принципу досить часто зустрічаються у адвокатській практиці. Негативні наслідки порушення цього принципу можуть мати у сфері безоплатної правничої допомоги з огляду на підвищену вразливість осіб, які потребують цієї допомоги. Тому наявність конфлікту інтересів має встановлюватися адвокатом в кожному випадку надання безоплатної правничої допомоги.

Доведено, що дія принципу неприпустимості конфлікту інтересів у адвокатській діяльності поширюється на ситуації розбіжності або протиріччя між приватними інтересами адвоката та його професійними обов'язками щодо надання професійної правничої допомоги.

Значення етичного принципу уникнення конфлікту інтересів передусім обумовлюється необхідністю належного захисту адвокатом інтересів клієнта та забезпеченням надання професійної правничої допомоги на високому рівні.

Аргументовано, що порушення принципу неприпустимості конфлікту інтересів може розглядатися як одноразове грубе порушення професійної етики, а тому воно може тягнути за собою припинення права на зайняття адвокатською діяльністю.

Зроблено висновок, що з огляду на підвищені ризики порушення цього принципу при наданні безоплатної правничої допомоги потребує законодавчого врегулювання порядку дій адвоката, а також органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги у разі виявлення потенційного або реального конфлікту інтересів.

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, принцип уникнення конфлікту інтересів, безоплатна правнича допомога, адвокатська етика.

The article examines the peculiarities of the implementation of the principle of inadmissibility of conflict of interests in the activity of a lawyer when he provides free legal aid.

The purpose of the scientific article is to obtain new scientific results regarding the implementation of the principle of avoiding conflict of interests in the activity of a lawyer when providing free legal aid.

Based on the analysis of the provisions of Ukrainian legislation, the article substantiates that the avoidance of conflict of interests is one of the most important principles of lawyer ethics. Violations of this principle are quite common in legal practice. Violation of this principle may have negative consequences in the field of free legal aid due to the increased vulnerability of persons in need of this aid. Therefore, the existence of a conflict of interests must be established by a lawyer in each case of providing free legal aid.

It has been proven that the principle of inadmissibility of conflict of interests in advocacy applies to situations of disagreement or contradiction between the private interests of the advocate and his professional duties regarding the provision of professional legal assistance.

The importance of the ethical principle of avoiding a conflict of interests is primarily due to the need for a lawyer to properly protect the client's interests and to ensure the provision of professional legal assistance at a high level.

It is argued that the violation of the principle of inadmissibility of conflict of interests can be considered as a one-time gross violation of professional ethics, and therefore it can lead to the termination of the right to practice law.

It was concluded that in view of the increased risks of violation of this principle when providing free legal aid, the procedure for the actions of a lawyer, as well as the body (institution) authorized by law to provide free legal aid in the event of a potential or real conflict of interests, needs to be regulated by law.

Key words: lawyer, lawyer's activity, the principle of avoiding conflict of interests, free legal aid, lawyer's ethics.

Постановка проблеми. При здійсненні адвокатської діяльності важливим є додержання принципів професійної етики, що визначають моральні стандарти адвокатської професії. Високі морально-етичні вимоги висуваються до представників адвокатури з огляду на вагому соціальну значущість цього інституту, який забезпечує захист прав людини у демократичній правовій державі. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатська діяльність здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [1]. Правила адвокатської етики до основних принципів адвокатської етики відносять неприпустимість конфлікту інтересів (ст. 9 Правил) [2].

Отже, одним із найважливіших принципів адвокатської етики є уникнення або ж неприпустимість конфлікту інтересів, порушення якого досить часто зустрічаються у адвокатській практиці. Особливо негативні наслідки

порушення цього принципу можуть мати у сфері безоплатної правничої допомоги, з огляду на підвищену вразливість тих осіб, які цієї допомоги потребують. Це визначає актуальність теми даної наукової статті і потребу її наукової розробки.

Проблеми принципів адвокатської етики, зокрема неприпустимості конфлікту інтересів, досліджували такі провідні вітчизняні учені у галузі адвокатології, як Н. М. Бакаянова, Т. В. Варфоломєєва, Т. Б. Вільчик, В. В. Заборовський, С. О. Іваницький, В. О. Святоцька та інші. Водночас, питання реалізації цього принципу у сфері безоплатної правничої допомоги досі не отримали належного висвітлення у науковій юридичній літературі. З огляду на це існує необхідність заповнення вказаної теоретичної прогалини шляхом дослідження цієї проблеми.

Відповідно, **метою** наукової статті є отримання нових наукових результатів щодо реалізації принципу непри-

пустимості конфлікту інтересів у діяльності адвоката при наданні безоплатної правничої допомоги.

Виклад основного матеріалу. У тлумачному словнику української мови поняття «конфлікт» визначається як зіткнення протилежних інтересів, думок, поглядів; серйозні розбіжності; гостра суперечка [3, с. 570]. Поняття «конфлікт інтересів» закріплене в антикорупційному законодавстві, зокрема згідно із ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» воно визначається як наявність в особи приватного інтересу у сфері, у якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [4].

Цьому розумінню загалом відповідає і легальне визначення, закріплене у п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», відповідно до якого конфлікт інтересів визначається як суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності. Аналогічна дефініція міститься у ст. 9 Правил адвокатської етики, з тим, однак, уточненням, що йдеться про професійні обов'язки адвоката саме перед його клієнтом.

Уникнення або неприпустимість конфлікту інтересів є одним із загально визначених стандартів професійної діяльності адвоката, закріпленим на міжнародному рівні. Так, відсутність конфлікту інтересів розглядається як принцип діяльності адвокатури у Хартії основних принципів європейської адвокатської професії [5]. Відповідно до п. 3.2.3 Загального кодексу правил для адвокатів Європейського Співтовариства, адвокат зобов'язаний утриматися від обслуговування нового клієнта, якщо це здатне викликати виникнення загрози порушення конфіденційності відомостей, що довірені йому попереднім клієнтом, або якщо це може стати джерелом переваг для нового клієнта [6].

Отже, дія принципу неприпустимості конфлікту інтересів у адвокатській діяльності поширюється на ситуації розбіжності або протиріччя між приватними інтересами адвоката та його професійними обов'язками щодо надання професійної правничої допомоги.

При цьому зміст приватних інтересів адвоката розуміється по-різному. Так, В. В. Заборовський вказує, що особисті інтереси включають не лише власні інтереси адвоката, але й інтереси інших осіб, пов'язаних з адвокатом, таких як партнери адвоката, помічники адвоката [7, с. 246]. На думку О. В. Дудко, інтерес адвоката повинен включати в себе повне виконання свого адвокатського обов'язку перед підзахисним і суспільством в цілому [8, с. 292]. Як зауважує Т. Б. Вільчик, за вітчизняним законодавством, захищаючи інтереси довірителя, адвокат у той же час стоїть і на сторожі інтересів права. З урахуванням того, що адвокат є учасником процесу відправлення правосуддя і одночасно виконує обов'язки, пов'язані з приватними інтересами свого клієнта, виникає необхідність у розмежуванні таких можливих ситуацій, коли захист інтересів окремої особи може вступити в конфлікт зі служінням праву як такому [9, с. 169]. Отже, під приватним інтересом адвоката слід розуміти не лише його особисті майнові інтереси, а й інтереси пов'язаних з ним осіб, а також немайнові інтереси адвоката як представника відповідної професії. З цієї точки зору, приміром, неналежне виконання адвокатом своїх професійних обов'язків також може розглядатися як конфлікт інтересів, оскільки вступає у суперечність з принципом компетентності та добросовісності, а також іншими високими професійними стандартами, яких має дотримуватися адвокат.

З огляду на різноманітність інтересів та практичних ситуацій, щодо яких може виникати конфлікт інтересів у адвокатській діяльності, у науковій юридичній літературі наводяться різні його варіанти. Приміром, С. О. Іваницький, за ознакою учасників конфлікту, виокремлює такі: конфлікт інтересів між адвокатом і поточним (1) або колишнім (2) клієнтом (особисті конфлікти інтересів); конфлікт інтересів між поточними клієнтами (3) або поточним і колишнім (4) клієнтом (конфлікти клієнтів) [10, с. 203].

За ознакою реальності виокремлюють конфлікт інтересів: (1) реальний, що дійсно впливає на діяльність або бездіяльність особи та породжує порушення інтересів зацікавленої сторони, та (2) уявний (потенційний), що не породжує порушення інтересів зацікавленої сторони, а створює сприятливі умови для такого порушення [11, с. 189].

А. М. Бірюкова виділяє: (1) первісні конфлікти інтересів в адвокатській діяльності, які можуть виникати з таких мотивів, як родинні зв'язки, сексуальні зв'язки, особисті переконання (релігійні, політичні, гендерні), фінансова чи матеріальна залежність, обставини процесуальної несумісності тощо; (2) опосередковані конфлікти інтересів, які можуть виникати у зв'язку з наданням адвокатом у різний час (минулий, теперішній, майбутній) правової допомоги особам, які пов'язані (можуть бути пов'язаними) сферою інтересів із різними цілями та ступенем протистояння [12, с. 51]. Таку класифікацію можна вважати обумовленою джерелом виникнення конфлікту інтересів.

Значення цього етичного принципу передусім обумовлюється необхідністю належного захисту адвокатом інтересів клієнта та забезпеченням надання професійної правничої допомоги на високому рівні. Існує думка, що відсутність конфлікту інтересів, як визначальна складова наявності довіри, є основоположним моментом взаємовідносин між адвокатом і його клієнтом. Це зумовлено тим, що неухильне дотримання принципу конфіденційності, а отже, існування безсумнівної довіри до професійної діяльності адвоката неможливі за умови існування навіть ймовірного конфлікту інтересів [7, с. 247]. Однак, на наш погляд, неприпустимість конфлікту інтересів є запорукою не скільки довіри між адвокатом та клієнтом (оскільки останній може навіть не здогадуватися про те, що адвокат діє в ситуації конфлікту інтересів), скільки неухильного забезпечення пріоритету інтересів клієнта. Фактично, уникнення конфлікту інтересів спрямоване на запобігання ситуаціям, коли пріоритет інтересів клієнта порушується внаслідок дії певних суб'єктивних факторів з боку адвоката.

При наданні безоплатної правничої допомоги принцип уникнення конфлікту інтересів набуває додаткових загроз. Це обумовлено порядком залучення адвокатів до надання такої допомоги, а також закріплення адвоката за конкретним клієнтом. В практичній діяльності адвокатів, які діють в межах системи безоплатної вторинної допомоги, випадки, коли їм доводиться захищати клієнтів із протилежними інтересами, є непоодинокими. З огляду на відсутність альтернативи у виборі адвоката для клієнта, з одного боку, а також низький рівень оплати послуг таких адвокатів державою – з іншого, створюються ризики порушення розглядуваного принципу, що можуть тягнути негативні наслідки для клієнта у вигляді неякісного надання правничої допомоги, ігнорування або навіть свідомого порушення адвокатом інтересів клієнта.

З огляду на це, у сфері надання безоплатної правничої допомоги мають неухильно забезпечуватися ті правила, що визначені як складові принципу уникнення конфлікту інтересів відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та ст. 9 Правил адвокатської етики.

Передусім слід звернути увагу на положення ч. 1 ст. 28 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», відповідно до яких адвокату, адвокатському бюро або адвокатському об'єднанню забороняється укласти договір про надання правової допомоги у разі конфлікту інтересів. У пунктах 6 та 7 цієї частини також встановлено заборону укласти договір про надання правової допомоги і зобов'язання відмовитися від виконання договору, укладеного адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням, у разі, якщо, зокрема: виконання договору може суперечити інтересам адвоката, членів його сім'ї або близьких родичів, адвокатського бюро або адвокатського об'єднання, засновником (учасником) якого він є, професійним обов'язкам адвоката, а також у разі наявності інших обставин, що можуть призвести до конфлікту інтересів; адвокат надає правову допомогу іншій особі, інтереси якої можуть суперечити інтересам особи, яка звернулася щодо укладення договору про надання правової допомоги. Всі вказані обставини вказують на наявність конфлікту інтересів. Однак у цих положеннях прямо не вказується, як має діяти адвокат за наявності цих обставин у випадках, коли професійну правничу допомогу він надає безоплатно.

На наш погляд, хоча наведені норми регламентують лише питання договору про надання правової допомоги, однак їх варто поширювати і на доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги.

Таким чином важливо забезпечити обізнаність клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими або вірогідно можуть стати суперечливими, про те, що адвокат одночасно представляє або захищає їх. Цього можливо досягти, зокрема, за допомогою вивчення складу учасників провадження, в яких бере участь адвокат. Якщо його клієнти фігурують у різних провадженнях, це з високою ймовірністю вказує на ситуацію конфлікту інтересів. Також адвокату доцільно опитати клієнта про те, чи знає він когось із інших його клієнтів та чи немає у них конфлікту інтересів. У випадку його встановлення адвокат, відповідно до ч. 2 ст. 9 Правил адвокатської етики, зобов'язаний отримати письмове погодження від клієнтів про можливість представляти або захищати їх інтереси, за відсутності якого надання одному з них професійної правничої (правової) допомоги виключається.

Аналогічне погодження вимагається також у разі отримання адвокатом конфіденційної інформації від клієнта, якому він надавав професійну правничу (правову) допомогу, пов'язаної з інтересами нового клієнта при наданні правничої допомоги. В цій ситуації мають перевірятися факти надання адвокатом професійної правничої допомоги особі із суперечливими інтересами раніше, причому немає значення, чи надавалася така допомога безоплатно. Тому в кожному випадку залучення адвоката до надання безоплатної правничої допомоги він має встановити, чи немає у його нового клієнта конфлікту інтересів із кимось з числа його попередніх клієнтів. Якщо будуть встановлені такі факти, це тягне за собою необхідність для адвоката повідомити нового клієнта про наявність потенційного конфлікту інтересів. За відсутності письмового погодження надання адвокатом безоплатної правничої допомоги новому клієнту виключається.

Також наданням адвокатом безоплатної правничої допомоги повинно передувати з'ясування того, чи не суперечать інтереси клієнта власним інтересам адвоката. Задля цього адвокат має встановити наявність будь-яких попередніх зв'язків чи контактів із клієнтом або пов'язаними з ним особами, і навики – з'ясувати наявність чи відсут-

ність зв'язків клієнта із особами, пов'язаними із самим адвокатом (членами сім'ї, близькими родичами, діловими партнерами тощо). Якщо такі зв'язки наявні, необхідно встановити коло інтересів сторін та їх характер, а саме чи є він суперечливим. Шлях вирішення цього варіанту конфлікту інтересів такий самий, як і щодо попередніх, а саме отримання письмового погодження від клієнта можливості захищати його клієнта чи надавати йому інші види безоплатної правничої допомоги.

Відсутність письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, за загальним правилом тягне за собою правовий наслідок, визначений у ч. 5 ст. 9 Правил адвокатської етики, а саме розірвання договору про надання правової допомоги. Однак, оскільки відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у випадках надання безоплатної правничої допомоги підставою її надання слід вважати не договір про надання правової допомоги, а доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, то в описаній ситуації мова має йти про відмову від виконання доручення або ж про його відкликання органом (установою), уповноваженою законом на надання безоплатної правової допомоги.

Порушення принципу неприпустимості конфлікту інтересів при наданні безоплатної правничої допомоги тягне за собою дисциплінарну відповідальність адвоката. Як зазначає А. В. Лапкін, у таких випадках етичні порушення частково збігаються з іншими дисциплінарними проступками, зокрема порушенням присяги. Залежно від характеру цього порушення, а також його наслідків до адвоката може бути застосовано певне дисциплінарне стягнення, аж до припинення права на зайняття адвокатською діяльністю [13, с. 133].

На наш погляд, порушення принципу уникнення конфлікту інтересів може розглядатися як одноразове грубе порушення професійної етики, а тому тягнути за собою припинення права на зайняття адвокатською діяльністю відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 32 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Висновки. Серед етичних принципів адвокатської діяльності важливе значення має уникнення або неприпустимість конфлікту інтересів, що є загально визнаним стандартом адвокатури, закріпленим на міжнародному рівні. Значення цього етичного принципу передусім обумовлюється необхідністю належного захисту адвокатом інтересів клієнта та забезпеченням надання професійної правничої допомоги на високому рівні. Дія принципу уникнення конфлікту інтересів у адвокатській діяльності поширюється на ситуації розбіжності або протиріччя між приватними інтересами адвоката та його професійними обов'язками щодо надання професійної правничої допомоги. Порушення принципу неприпустимості конфлікту інтересів може розглядатися як одноразове грубе порушення професійної етики, а тому тягнути за собою припинення права на зайняття адвокатською діяльністю. Наявність конфлікту інтересів має встановлюватися адвокатом в кожному випадку надання безоплатної правничої допомоги. З огляду на підвищені ризики порушення цього принципу при наданні безоплатної правничої допомоги потребує законодавчого врегулювання порядок дій адвоката, а також органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги у разі виявлення потенційного або реального конфлікту інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282. URL: Про адвокатуру та адвокатськ... | від 05.07.2012 № 5076-VI (rada.gov.ua).
2. Правила адвокатської етики, затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року від 09 червня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с. URL: Великий тлумачний словник сучасної української мови (2005) (irbis-nbuv.gov.ua).
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. С. 3186. URL: Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» (minjust.gov.ua).
5. Charter of Core Principles of the European Legal Profession. Council of Bars and Law Societies of Europe (2006). URL: https://www.ccbe.eu/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf
6. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343
7. Заборовський В. В. Сутність конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 243–248. URL: uzhnu.edu.ua
8. Дудко О. В. Конфлікт інтересів захисника й підозрюваного, обвинуваченого, та його наслідки. *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 7 (7). С. 288–295. URL: [42.pdf \(oduvvs.od.ua\)](http://oduvvs.od.ua).
9. Вільчик Т. Б. *Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України* : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.
10. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : дис. ... д-ра юрид. наук. К., 2017. 556 с.
11. Ковалко Н. М. Конфлікт інтересів: теоретико-практичні аспекти кризь призму етичного принципу адвокатської діяльності. *Право і суспільство*. 2020. № 6-2. Ч. 1. С. 187–192. URL: [30.pdf \(pravoisuspilstvo.org.ua\)](http://pravoisuspilstvo.org.ua).
12. Бірюкова А. М. Конфлікт інтересів в адвокатській діяльності в умовах глобалізації. *Юридичний бюлетень*. 2017. Вип. 5. С. 48–54. URL: <DEF0E8E4E8F7EDE8E920E1FEEBE5F2E5EDFC20B920355F323031375FCDEC2DBC95FD1C0C9D22E706466> (oduvvs.od.ua).
13. Заборовський В. В. Сутність конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 243–248. URL: Сутність конфлікту інтересів в професійній діяльності адвоката | Аналітично-порівняльне правознавство (uzhnu.edu.ua).
14. Лапкін А. В. Відповідальність судді, прокурора, адвоката за порушення професійної етики. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 43. С. 128–134.